

יבול נכרים

אחד מהנושאים המדוברים ביותר, הוא הפולמוס בענין יבול נכרים, אשר דנו בו ודנים בו עד ימינו אנו במשך כחמש מאות שנה. הנידון אם יש קדושת שביעית והלכותיה ביבול נכרים, הוא מעשי מאוד ונוגע להנהגה היום-יומית בשנת השמיטה.

בדברים שלפנינו נראה את יסודות הדברים במקורות ההלכתיים, ועדויות שנתנו במשך השנים לכאן ולכאן.

ראשית הדין הסוער, בצפת שלפני למעלה מארבע מאות שנה, בזמן שהיתה מלאה חכמים וסופרים שמפיהם אנו חיים עד עצם היום הזה. כאשר משני צידי המתרס עומדים שני גדולי עולם, מרן רבי יוסף קארו – "הבית יוסף" מחד, ורבי משה מטרנאני – "המבי"ט" מאידך.

כפי הנראה, באותו זמן המנהג – בצפת עכ"פ – היה שלא לנהוג ביבול נכרים קדושת שביעית. כך דברי הב"י "מנהג קדמונים שלא לנהוג קדושת שביעית". ובכל אופן ודאי שלא היה מנהג הפוך (תשובות המבי"ט ח"א סי' כ"א).

המבי"ט כתב מספר תשובות בין השנים ה'רצ"ב – ה'של"ד שבהם מאריך להוכיח ולבאר שיבול נכרים יש בו קדושת שביעית, והב"י בספרו "אבקת רוכל" דוחה את ראיותיו ומחזק את דעתו שאין ביבול נכרים קדושת שביעית.

תשובת המבי"ט הראשונה משנת רצ"ב דנה האם יש חיוב תרומות ומעשרות ביבול נכרים בשביעית. שורש הספק הוא האם הפקר הקרקע בשמיטה נעשה מעצמו ב"אפקעתא דמלכא", וא"כ אין הבדל בין קרקע שהיא ברשות גוי לקרקע ברשות יהודי, ובכל מקרה הקרקע מופקרת וממילא לא שייך בה חיוב תרו"מ. או שמא ההפקר הוא "חובת גברא", וכיון שאין הגוי מצווה במצוות השביעית, אין הקרקע הפקר, וממילא חייב היבול בתרו"מ.

המבי"ט מאריך להוכיח שאין חיוב תרו"מ, והקרקע הפקר בכל מקרה.

ראיה ראשונה מדברי המשנה במסכת ידים (פ"ד מ"ג) שם נחלקו התנאים איזה מעשר מחוייבים בו עמון ומואב, יש שדימו אותם למצרים ויש לבבל, ולא דברו כלל על יבול נכרי בא"י, משמע שדינו ככל יבול א"י.

ראיה שניה מברייתא במסכת יבמות (קכב א) שנכרי שבא ואמר פירות אלו של עזקה הם אינו נאמן. ופירשו ראשונים (רש"י, תוס', רא"ש בשם ר"ת) שהכוונה לענין שביעית, שאינו נאמן לומר שבא מא"י לפטור מתרו"מ, ומשמע שאין החיוב משום שבא משדה של הגוי אלא משום שאינו נאמן לומר שבא מא"י, ואילו ידענו שבא מא"י היה פטור אף משדה הגוי.

ראיה שלישית מתוספתא במסכת אהלות (פ"ח ה"ט) שם מסופר על העיר קיסרין שישבו בה נכרים מעולם, והתירוה, וכשהלכו נכרים לקרקסאות באו ישראל ובזזום. ופירש הר"ש שהתירוה מדיני שביעית, ובזזום ישראל ולא נתחייבו בביעור. משמע שאם לא החזיקו בה נכרים מעולם, אלא היתה עיר ששייכת לא"י, היו בה דיני שביעית אע"פ שהיתה של נכרים.

ראיה רביעית מהירושלמי (שביעית ו' ב') שאסור לחרוש עם נכרי אפי' בשדה הנכרי.

עוד הוכיח מדברי הרמב"ם שפסק שאין לנכרי קנין בא"י להפקיע קדושתה.

בתשובה נוספת (משנת רצ"ט) מוכיח המבי"ט שאף חובת בעור ישנה ביבול נכרים ושכן דעת רבינו שמשון וה"כפתור ופרח".

מכל הנ"ל מוכיח שקרקע בא"י שנמצאת ביד נכרי, יש בה קדושת א"י וממילא קדושת שביעית, ופטורה בשנה זו מתרו"מ.

הבית יוסף בספרו אבקת רוכל דוחה את טענות המבי"ט וראיותיו.

ראשית – טוען הב"י – שאין ההפקר נעשה מעצמו אלא רק ע"י בעל הקרקע. ואף יהודי שלא יפקיר שדהו, אף שיעבור על חיוב התורה, פירותיו

יתחייבו בתרו"מ. ובאשר לראיות המבי"ט:

- א. הראיה ממסכת ידים יש לדחות שאולי מחלוקת התנאים היא גם ביבול נכרים בא"י, ולא שייך לדמות את עמון ומואב לדבר שנחלקו בו אף הוא.
 - ב. הראיה ממסכת יבמות יש לדחות, שהנכרי אינו נאמן לומר שהם יבול יהודי, ואף שמבואר בדברי הראשונים שאינו נאמן לומר שבא מא"י, לחידוד הדבר נאמר, שאינו נאמן כלל.
 - ג. הראיות ממסכת אהלות, ומדברי הירושלמי, דוחה הב"י שמדובר ברכוש יהודי שנמצא אצל הגוי.
 - ד. בדברי הרמב"ם טוען הב"י שאין קנין ביד הנכרי להפקיע לגמרי קדושת א"י, עד כדי שאם יקנה היהודי ממנו יחשב כיבוש יחיד, אבל כל עוד הוא בידי הנכרי אין בו קדושה.
- המבי"ט השיב על דברי הב"י, ודחה את דחיותיו. אמנם לענין ביעור משמע מתוך דבריו שיש מקום להקל.

מלבד ענין קדושת שביעית, המחלוקת כאמור היא גם לגבי תרו"מ. ולמרות שלכאורה לכו"ע אין חיוב תרו"מ בשביעית, לפי הב"י אין חיוב כיון שהקרקע ביד נכרי ואין בה קדושת א"י, ולפי המבי"ט אין חיוב כיון שיש קדושת שביעית והכל הפקר, עדיין יש מחלוקת באופן שגדל אצל נכרי, ונתמרח (- נגמרה מלאכתו) אצל יהודי. לפי הב"י חייב בתרו"מ כיון שנתמרח ביד ישראל, ולפי המבי"ט אין חיוב כיון שבשביעית הכל הפקר.

והנה בספר אבקת רוכל (סי' כה) כותב הב"י: אחרי שכתב החכם רבי משה מטראני אגרת הזו השנית רצה לעשות מעשה כדבריו ומיחו בידו. ובשמיטה זו שהיא שנת של"ד קמו כל חכמי העיר ודנו בדבריו וראו שאין בהם ממש והכריזו בבתי כנסיות בגזירת נידוי שכולם יפרישו תרו"מ מפירות הגוי שנתמרחו ביד ישראל – בשביעית כמו בשאר שנים.

נידוי זה עורר שאלות רבות על מהותו ותוקפו.

- א. על מה נעשה הנידוי, האם רק על החיוב להפריש תרו"מ, או שיש בו גם

- איסור להחמיר ולשמור על קדושת שביעית.
- ב. האם הנידוי בתוקף לעולם, או שמא רק לדורו, ויתכן שאף חזר בו הב"י מדעתו וממילא לא תקף הנידוי.
- ג. גם אם הנידוי תקף, האם יש מקום ליחידים להחמיר, ועכ"פ בצנעה.

לשאלה הראשונה על מה היה הנידוי, בשו"ת מהרשד"ם תמה על הנידוי ושואל: לענין מה שעשו חכמי צפת שנידו והחרימו לשומרי שביעית וכו' איך אפשר להחרים ולנדות מי שרוצה לנהוג מדת חסידות. מתוך דבריו משמע שהנידוי היה גם שלא להחמיר ולנהוג קדושת שביעית. וכן כתב בספר ציץ הקודש (ח"א סי' טו).

אמנם המהר"ם בן חביב בספרו כפות תמרים (יומא פג א) כתב שיש להחמיר כשתי הדעות, לעשר מחד, ולנהוג קדושת שביעית מאידך. הרי שלא חשש לנידוי בכל הקשור לשביעית.

החזו"א האריך לדחות ולבאר שאין הנידוי אמור לענין זה כלל, ולכו"ע מותר להחמיר ולנהוג קדושת שביעית. וכן ביאר בספר שנת השבע (מחכמי ירושלים לפני כמאה שנה).

באשר לשאלה השניה, יש בזה עדויות סותרות. המהרי"ט (בנו של המבי"ט) מעיד שאביו היה מורה להלכה כדבריו משנת רצ"ב ובכל השמיטות שאחריה עד שנת של"ד (השמיטה האחרונה לחייו). ובסוף ימיו אף הביא את הב"י להסכים לדבריו ולא היה מי שערער בדבר.

גם בספר החרדים (מגדולי צפת שחי בתקופת הב"י) כותב שגדול הדור המבי"ט היה נוהג ומנהיג שהפירות פטורים מתרו"מ, וגם גדול הדור הב"י בסוף ימיו כשחיבר את השו"ע סתם וכתב שאין נוהג תרו"מ בשביעית, ולא חילק בין של יהודי או של נכרי. וכן עמא דבר. משתי עדויות אלו ברור שכבר בימי הב"י נהגו כדברי המבי"ט ואף הב"י חזר להודות לדבריו.

לעומת זאת תשובת הב"י בספרו אבקת רוכל היא משנת של"ד שהיא שנתו האחרונה של הב"י בחייו, מוכיחה לכאורה שלא חזר בו, ואף העיד

מהר"ם גלאנטי (שהוסמך ע"י הב"י) שהתשובה היא אכן כתב ידו של מרן הב"י.

ואכן החיד"א בספרו ברכי יוסף (יו"ד שלא) מביא עדות זו כראיה שלא חזר בו מרן הב"י עד יומו האחרון. ובאשר לעדות המהרי"ט והחרדים מפרש דבריהם שהמבי"ט הצליח לשכנע ולהנהיג כדבריו בסוף ימיו, אך הב"י עצמו לא חזר בו.

יש לציין שבדברי החרדים לא הוזכר שחזר בו הב"י, רק מתוך סתימת דבריו בשו"ע שאין חיוב תרו"מ בשביעית. אך לפי תשובת הב"י באבקת רוכל לא משמע שחזר בו, מאחר שהתשובה נכתבה לכאורה כתשע שנים לאחר הדפסת השו"ע.

אמנם החזון איש מתייחס מספר פעמים בספרו לנושא הנידוי, ודוחהו מכל וכל. ראשית טוען החזון"א, שלא היה החרם על ניהוגי קדושת שביעית בפירות נכרים. שנית עדות המהרי"ט והחרדים חזקה דיה לאשר שכך היה המנהג בצפת בתקופתם, וודאי שלא היו נוהגים כן אילו היה אכן נידוי על כך. ובאשר לתשובת הב"י באבקת רוכל, מפקפק החזון"א בדיוקה, שמא התאריך לא מדויק, כפי שמצוי מאוד בדפוסים ישנים, ובכלל הספר נדפס שנים רבות אחר פטירת הב"י, ואי אפשר לוודא מי כתבה ומתי. סוף דבר – כותב החזון"א – עדות החרדים המהרי"ט והשל"ה הק', שהיו סמוכים כ"כ אליו א"א להכחיש.

נידון נוסף שדנו בו רבים, האם לדעת המקילים מותר ליחידים להחמיר בפרהסיא, לפי דברי הראשונים שאסור לעשות כנגד המנהג ואפי' לחומרא. (עיין תשו' הרשב"א א' רנג, תשו' הר"ן מח, תשו' הריב"ש נו ועוד).

יש מחכמי ירושלים שדעתם לאסור חומרא זו בירושלים, שלא להוציא לעז על המקילים משנים קדמוניות.

לעומת זאת ישנם עדויות מדורות קודמים שיחידים כן נהגו לחומרא, ולא חששו לחרם או להוצאת לעז וכדו'.

- א. עדות השל"ה (שער האותיות נז) לפני כשלוש מאות שנה שכתב וכן שמעתי מאנשי מעשה שנהגו כן.
- ב. בשו"ת שדה ארץ (יו"ד כח), שמהווה מקור נאמן למנהגי א"י וירושלים לפני כמאתיים וחמישים שנה, כותב שאף שהמנהג כדברי הב"י הנוהג כדברי המבי"ט יאחז צדיק דרכו לנהוג דיני שביעית בכל תנאיו אם יוכל.
- ג. לפי עדות הגה"ק בעל "ציץ הקודש" (בספרו סי' טו), המהרי"ל דיסקין (לפני למעלה ממאה שנה) האריך בתשובה לסוחרי אתרוגים והורה להחמיר לנהוג קדושת שביעית ביבול נכרים.
- עוד רבות האריכו בנושא מחברים רבים בכל הדורות מתקופת מרנן הב"י והמבי"ט, וכאן לא הבאנו אלא מעט מזעיר על נושא סבוך ומורכב זה.